

Τα δικαιώματα των ομάδων: Αυτοδιάθεση, Αυτόχθονες λαοί, Μειονότητες*

Χρήστος Π. Θεοδωρόπουλος**

Στη σημερινή φάση εξέλιξης των διεθνών σχέσεων, τη διεθνή πολιτική και το διεθνές δίκαιο απασχολούν όλο και πιο έντονα τα ζητήματα που συνδέονται με την διεκδίκηση μιας διεθνούς νομικής προσωπικότητας από διάφορες πληθυσμιακές ομάδες που βρίσκονται και δρουν μέσα σε υπάρχοντα και αναγνωρισμένα σύνορα κρατών, τόσο στον αναπτυγμένο Βορρά, όσο και στον αναπτυσσόμενο Νότο¹.

Η σύγχρονη διεθνής σκηνή χαρακτηρίζεται σχετικά από μια σειρά αντινομιών και αντιφατικών τάσεων όπου δυνάμεις ευρύτερης γεωπολιτικής ενοποίησης, αλλά και δυνάμεις παραπέρα διαχωρισμού επενεργούν, ταυτόχρονα, πάνω στο υπάρχον διεθνές πολιτικό και νομικό πλαίσιο, με στόχο μια ευνοϊκή γι' αυτές διεύρυνση ή και μεταλλαγή του. Έτσι, η βασική μονάδα των διεθνών σχέσεων, το κράτος, τείνει μέσα από ευρύτερες συσπειρώσεις οικονομικής ή άλλης ολοκλήρωσης, να δρα στη διεθνή σκηνή ως μέρος μιας *δέσμης* τέτοιων μονάδων (π.χ., ΕΚ, Βόρεια Αμερική, Αφρική, μέσα από την υπογραφείσα Συνθήκη για τη δημιουργία μιας κοινής αγοράς το έτος 2000, κλπ.). Ταυτόχρονα, όμως, *υποδιαιρέσεις* και *υποσύνολα* της βασικής αυτής μονάδας,

* Εισήγηση που παρουσιάστηκε στην Επιστημονική Διημερίδα, «Τα Δικαιώματα των Λαών και των Μειονοτήτων - Πτυχές μιας προβληματικής σε εξέλιξη» στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή 9 και 10 Δεκεμβρίου 1991.

** Δρ. Νομικός Σύμβουλος του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

στα οποία σήμερα δεν αναγνωρίζεται καμιά διεθνής προσωπικότητα, επιζητούν την *de jure* απόκτηση διεθνούς ικανότητας και την αναγωγή τους σε αυτόνομους ή ανεξάρτητους παράγοντες των διεθνών σχέσεων, ακόμα κι όταν η βασική μονάδα από την οποία προέρχονται δεν διασπάται οριστικά². Μια άλλη αντιφατική τάση που επικρατεί σχετίζεται με τη θεαματική ανάπτυξη, κατά τα μεταπολεμικά χρόνια, του δικαίου των ανθρώπινων δικαιωμάτων: Το δίκαιο αυτό έχει σημαντικά διευρύνει τους περιορισμούς πάνω στην κυβερνητική μεταχείριση των μόνιμων κατοίκων μιας χώρας, θέτοντας έτσι σε δοκιμασία την παραδοσιακή άποψη κρατικής υπεροχής και κυριαρχίας, αλλά και την «κρατικιστική αντίληψη των δικαιωμάτων» που πηγάζει από την άποψη αυτή³.

Υποστηρίζεται, όλο και πιο συχνά, ότι μια νέα προσέγγιση είναι σήμερα απαραίτητη σχετικά με το επιθυμητό καθεστώς των ομάδων και των κοινοτήτων, πολλές από τις οποίες βρίσκονται στο επίκεντρο ακόμη και μιας δυναμικά ανταγωνιστικής διαπάλης, ανάμεσα στην εθνότητα και την πολιτική, τόσο στο ενδοκρατικό όσο και στο διακρατικό επίπεδο. Επιζητείται, ειδικότερα, με την νέα αυτή προσέγγιση να ολοκληρωθεί η μεταβαση από την «πατερναλιστική αντίληψη της προστασίας σε μια γενικότερη αντίληψη δικαιωμάτων, σύμφυτων με την κατάσταση μερικών συγκεκριμένων και καλά ορισμένων ομάδων, μαζί με τη διερεύνηση για ένα σύστημα βασισμένο στην εναρμόνιση των δικαιωμάτων του κράτους, του ατόμου και της ομάδας»⁴. Υπάρχουν, ήδη, πολλές διατάξεις σε κείμενα, τόσο διεθνούς πολιτικής όσο και διεθνούς δικαίου (οικουμενικού και περιφερειακού χαρακτήρα) οι οποίες αναφέρονται ευθέως και ρητά στα δικαιώματα των λαών και των ομάδων⁵. Αλλά και η εσωτερική νομοθεσία ορισμένων κρατών, όπως αυτή της Αυστραλίας και του Καναδά, φαίνεται να κινείται σε μια παρόμοια κατεύθυνση, να αναγνωρίζει, δηλαδή, ότι ένας «λαός» μπορεί να έχει δικαιώματα που είναι ξεχωριστά και από τα δικαιώματα των ατόμων που τον απαρτίζουν και από τα δικαιώματα του έθνους ως συνόλου⁶.

Εξελίξεις όπως οι παραπάνω έχουν πυροδοτήσει εκτεταμένες συζητήσεις, τόσο στο πολιτικό όσο και στο νομικό επίπεδο για την οροθέτηση των εννοιών του «λαού», της ομάδας, της κοινότητας, της μειονότητας, κλπ., καθώς και για τον τρόπο αντιμετώπισης των σχετικών προβλημάτων. Ιδιαίτερα ζητήματα προκύπτουν από τη χρήση του όρου «λαός» κατά τρόπο που αυτός εν μέρει συμπίπτει με την έννοια της «ομάδας» ή της «κοινότητας». Όπως είναι γνωστό, ο Χάρτης του ΟΗΕ (Άρθρα 1, 55 και 73) περιέχει και τα δύο. Σύμφωνα με τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του

1966, (κοινό άρθρο 1) συνδέεται η έννοια του «λαού» μ' εκείνη της αυτοδιάθεσης⁷. Παρά το ότι δεν αμφισβητείται πως το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση δεν ανήκει σε κάθε ιδιαίτερη πληθυσμιακή ομάδα ή κοινότητα, υπάρχουν διεθνή κείμενα, όπως η Σύμβαση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ) του 1989 για τους Αυτόχθονες Πληθυσμούς και τους Φυλετικούς Λαούς, («Tribal Peoples») και ο Αφρικανικός Χάρτης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Δικαιωμάτων των Λαών (ΑΧΑΔΔΛ), που κάνουν χρήση του όρου «λαός» χωρίς, όμως, και να τον ορίζουν⁸.

I. Δικαιώματα ομάδων

Έννοια και Κατάλογος, Νομική Προσωπικότητα Ομάδων

Ενώ αναγνωρίζεται ότι ο όρος «ομάδα» στερείται μιας ακριβούς νομικής έννοιας, θεωρείται εν τούτοις ότι είναι έννοια ευρύτερη από το «λαό»: Οι ομάδες περιλαμβάνουν λαούς, αλλά δεν μπορεί και η κάθε ομάδα να διεκδικεί τα δικαιώματα του «λαού». Η θεωρία διακρίνει σχετικά τις παρακάτω τρεις κατηγορίες ομάδων: 1) εθνοτικές ή φυλετικές ομάδες, 2) θρησκευτικές ομάδες και 3) γλωσσικές ή πολιτιστικές ομάδες⁹.

Αμφισβητείται έντονα το εάν τα συλλογικά δικαιώματα που οι οντότητες αυτές διεκδικούν (βλ. παρακάτω) είναι ανθρώπινα δικαιώματα και, βεβαίως, πολύ περισσότερο η ιδέα ότι τα δικαιώματα αυτά θα μπορούσαν να συνθέτουν μια «τέταρτη γενιά» ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Υποστηρίζεται, ειδικότερα, ότι οι παραπάνω ομάδες έχουν μεν συλλογικά δικαιώματα, αλλά τα δικαιώματα αυτά δεν είναι ανθρώπινα δικαιώματα και σε καμιά περίπτωση δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν σαν μια άλλη υποκατηγορία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁰. Η ίδια προβληματική είναι επίσης διάχυτη και όσον αφορά την περίπτωση των «δικαιωμάτων των λαών», τα γνωστά δικαιώματα «τρίτης γενιάς» ή δικαιώματα αλληλεγγύης¹¹. Τονίζεται, πάντως, ότι εάν τα δικαιώματα τρίτης γενιάς πρόκειται να βρουν τη θέση τους στην οικουμενική λίστα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θα πρέπει πρώτα να βρεθεί κάποιο σχήμα με βάση το οποίο το καθένα από αυτά τα δικαιώματα θα ανήκει και θα ασκείται από άτομα και το οποίο θα επιβάλλει συγκεκριμένα δικαιώματα στα κράτη¹².

Ανεξάρτητα από τα παραπάνω, η διεκδικητική παρουσία των

ίδιων των ομάδων, αλλά και μέρος της θεωρίας, έχει ήδη καταγράψει έναν *minimum* κατάλογο δικαιωμάτων των ομάδων, ο οποίος, ανάμεσα στ' άλλα¹³, περιλαμβάνει και τα εξής:

- Το δικαίωμα στην ύπαρξη,
- Το δικαίωμα της ομάδας στο να μην υφίσταται διακρίσεις σε βάρος της,
 - Το δικαίωμα στη διατήρηση της κοινοτικής ταυτότητας, συμπεριλαμβανόμενου και του δικαιώματος στη διαφορά,
 - Το δικαίωμα να αποφασίζει το ποιος δικαιούται να είναι μέλος της ομάδας,
 - Το δικαίωμα να δημιουργεί δικούς της θεσμούς μέσα στα συνταγματικά πλαίσια,
 - Το δικαίωμα να επικοινωνεί και να συνεργάζεται με παρόμοιες ομάδες του εξωτερικού,
 - Το δικαίωμα αντιπροσώπευσης στα διάφορα όργανα του κράτους και σε μια νομική προσωπικότητα εσωτερικά και διεθνώς¹⁴,
 - Το δικαίωμα επιβολής φορολογίας, λήψης κρατικών επιδοτήσεων και δίκαιου μεριδίου από τις φυσικές πηγές της χώρας και
 - Το δικαίωμα στην αυτονομία και, για ορισμένες ομάδες, στην αυτοδιάθεση.

Αξίζει να σημειωθεί, σχετικά, ότι ένα πρόσφατο διεθνές σεμινάριο κάνει λόγο για την «ανάδυση» των αυτόχθονων λαών ως διεθνών νομικών προσωπικοτήτων με το εξής σκεπτικό: Δικαιώματα και καθήκοντα είναι σύμφυτα στους «λαούς», άσχετα από το εάν έχουν αυτοί αποκτήσει κρατική υπόσταση ή όχι. Η προπαγάνδη των δικαιωμάτων αυτών στο διεθνές επίπεδο εμπλουτίζει την αντίληψη ότι οι «λαοί» θα πρέπει να θεωρούνται ότι έχουν κυριαρχία, έστω κι αν δεν είναι κράτη¹⁵.

Η παραπάνω επιχειρηματολογία θεμελιώνει τα δικαιώματα των ομάδων στην πρωτογενή φύση της εθνικής κυριαρχίας (σε σχέση με την κρατική κυριαρχία) και στην αρχέγονη ή πρωτεϊκή ύπαρξη των διαφόρων εθνικών συνιστωσών.

II. Αυτοδιάθεση ομάδων

Στη μεταπολεμική εξέλιξη του διεθνούς δικαίου, ο όρος «αυτοδιάθεση των λαών» έχει πρώτιστα συνδεθεί με αποικιοκρατούμενους λαούς που μάχονται για την ελευθερία τους και όχι με

κυρίαρχα και ανεξάρτητα κράτη ή με τμήμα του λαού ή του έθνους τέτοιων κρατών¹⁶. Γίνεται, όμως, δεκτό σήμερα από μερίδα των θεωρητικών ότι στην πράξη, πράγματι, αναγνωρίζονται διάφορες άλλες πολιτικές δυνατότητες για τις κοινότητες, που δεν συνεπάγονται ούτε πλήρη ανεξαρτησία, ούτε ενσωμάτωση στον υπόλοιπο πληθυσμό, ως νόμιμες μορφές έκφρασης της θέλησης του ενδιαφερόμενου «λαού» σχετικά με το μελλοντικό πολιτικό καθεστώς του¹⁷. Το δικαίωμα αυτό στην αυτοδιάθεση ερμηνεύεται στενά: αναγνωρίζεται μόνο σε ομάδες που νομιμοποιούνται, λόγω ιστορίας, μεγέθους, εδαφικής περιοχής, ιδιαίτερης ταυτότητας και άλλων σχετικών παραγόντων, στο να θεωρούνται ως λαοί διαφορετικοί από τη γενικότερη κοινότητα¹⁸.

Η παραπάνω επιχειρηματολογία έχει βρει σήμερα την πιο δυναμική έκφρασή της αναφορικά με τους αυτόχθονες λαούς, που κατοικούν σε μεγάλες περιοχές της γήινης επιφάνειας και υπολογίζεται ότι αριθμούν 300 περίπου εκατομμύρια άτομα¹⁹. Τα Ενωμένα Έθνη έχουν καταπιαστεί σοβαρά με τα δικαιώματα των λαών αυτών τουλάχιστον από το 1982, όταν ιδρύθηκε η *Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για τους Αυτόχθονες Πληθυσμούς* ως βοηθητικό όργανο της υποεπιτροπής για την Παρεμπόδιση των Διακρίσεων και την Προστασία των Μειονοτήτων²⁰. Το 1985 η Ομάδα αυτή πήρε την απόφαση να προετοιμάσει ένα σχέδιο διακήρυξης για τα δικαιώματα των αυτόχθονων λαών. Ένα πρώτο τέτοιο σχέδιο, που ετοιμάσθηκε μόλις πρόσφατα (1991), προτείνει την αναγνώριση, με σαφείς και μη αμφιλεγόμενους όρους, του δικαιώματος των αυτόχθονων λαών στην αυτοδιάθεση, αλλά με την προσθήκη της φράσης «σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο» – το τελευταίο για να καθυστερήσει ίσως τους έντονους κυβερνητικούς φόβους²¹.

Γίνεται όλο και περισσότερο αποδεκτό, ότι οι παραπάνω εξελίξεις έρχονται να καλύψουν την ανεπάρκεια της παραδοσιακής αντιμετώπισης των δικαιωμάτων των αυτόχθονων, ως δήθεν μειονοτικών δικαιωμάτων ή ως ατομικών δικαιωμάτων που προστατεύονται από διακρίσεις. Είναι χαρακτηριστικό, εν προκειμένω, ότι η Σύμβαση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ) του 1957 για τους Αυτόχθονες και Φυλετικούς Πληθυσμούς ή Λαούς (No 107)²², η οποία ενσάρκωνε την εν λόγω παραδοσιακή αντιμετώπιση του θέματος, τροποποιήθηκε, το 1989 από ομώνυμη Σύμβαση (No. 169), που υιοθετεί τη νέα, μη πατερναλιστική και μη συσσωματική-αφομοιωτική προσέγγιση, καθώς και τον αυτοπροσδιορισμό ως βασικό κριτήριο για την υπαγωγή μιας σχετικής ομάδας στις διατάξεις της (Άρθρο 1(2)). Η νέα Σύμβαση αναγνω-

ρίζει, ειδικότερα, τις φιλοδοξίες των αυτόχθονων λαών «να ασκούν έλεγχο πάνω στους θεσμούς τους, στον τρόπο ζωής και στην οικονομική τους ανάπτυξη και να διατηρούν και να αναπτύσσουν την ταυτότητά τους, την γλώσσα και την θρησκεία τους μέσα στο πλαίσιο των κρατών στα οποία ζουν»²³.

Όσο σημαντικά και ενθαρρυντικά κι αν είναι τα παραπάνω «ανοίγματα» για την εσωτερική νομοθεσία των κρατών με αυτόχθονες πληθυσμούς μέσα στα όριά τους (επαναστατική την χαρακτηρίζει ο Nettheim σχετικά με τον Καναδά και την Αυστραλία)²⁴, είναι, για μερίδα θεωρητικών, ανεπαρκή ακόμη από πλευράς διεθνούς δικαίου. Ο καθηγητής Falk υποστηρίζει έτσι την αναγκαιότητα της ανάπτυξης «ενός ειδικού καθεστώτος μέσα στο διεθνές δίκαιο για την προστασία των αυτόχθονων λαών»²⁵, το οποίο θα μπορούσε να περιλαμβάνει εσωτερική αυτοδιάθεση και, επιπλέον, «κάποια διάσταση» εξωτερικής αυτοδιάθεσης. Το αδιέξοδο που δημιουργείται μετά την γνωστοποίηση από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των «τελικών απόψεών» της, με βάση το Πρώτο Προαιρετικό Πρωτόκολλο του ΔΣΑΠΔ στην υπόθεση *Ominayak and the Lubicon Lake Band v. Canada*²⁶, κάνει ακόμη πιο επίκαιρη την επανεξέταση του θέματος αρχίζοντας, ίσως, με τη διαδικασία αναφορών και το σύστημα διακρατικών προσφυγών του Συμφώνου²⁷.

β) Μειονότητες (φυλετικές ομάδες -tribal groups- θρησκευτικές κοινότητες, μετανάστες)

Παρατηρείται σήμερα μια τάση εγκατάλειψης του κλασικού αλλά πολιτικά φορτισμένου όρου «μειονότητες» και αντικατάστασής του από την έκφραση «εθνικές, εθνότητες, θρησκευτικές, πολιτιστικές, γλωσσικές και φυλετικές -tribal- ομάδες»²⁸. Αλλά και από άποψη ουσίας η διεθνής αντιμετώπιση του θέματος των μειονοτήτων έχει περάσει από διάφορα στάδια στα οποία επικράτησαν διαφορετικές αντιλήψεις: κατά την περίοδο της Κοινωνίας των Εθνών, η έμφαση, όπως είναι γνωστό, δόθηκε στην προστασία της ομάδας από τις διάφορες διακρίσεις σε βάρος της και την ενσωμάτωσή της στην κυρίαρχη κοινότητα. Κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την ίδρυση του ΟΗΕ, όμως, η έμφαση μετατέθηκε σχεδόν αποκλειστικά στην προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών στη βάση της αρχής της μη διάκρισης λόγω φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας σε καθαρά ατομική βάση²⁹. Η προσέγγιση αυτή βρήκε την έκφρασή της στο Χάρτη του ΟΗΕ (άρθρο 1(3), στην ΟΔΔΑ (άρθρο 2(1)) και στο

ΔΣΑΠΔ (άρθρο 2(1) και στο κλασικό πλέον άρθρο 27 που προστατεύει άτομα κι όχι ομάδες)³⁰.

Σχετικά με τον παραπάνω τρόπο αντιμετώπισης του ζητήματος, υποστηρίζεται σήμερα ότι η διεθνής κοινότητα έχει επίγνωση του ότι η αρχή της μη διάκρισης, καθώς και το βασισμένο στο άτομο σύστημα προστασίας, δεν επαρκούν από μόνα τους για την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων ως μελών μιας τέτοιας κοινότητας, ιδιαίτερα σε πολυεθντικές και πολυθρησκευτικές κοινωνίες³¹. Ένα κύριο χαρακτηριστικό της νέας αυτής στάσης απέναντι στο πρόβλημα είναι το αίτημα για μια κатарχήν *διεύρυνση* του πεδίου προστασίας που προβλέπει το άρθρο 27 του ΔΣΑΠΔ. Στην κατεύθυνση αυτή δημοσιεύτηκε ήδη μια σημαντική μελέτη για λογαριασμό της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Commission) του ΟΗΕ³² και από το 1971, η Υποεπιτροπή του ΟΗΕ για την Παρεμπόδιση των Διακρίσεων και την Προστασία των Μειονοτήτων προετοιμάζει μια «Διακήρυξη για τα Δικαιώματα των Προσώπων που ανήκουν σε Εθνικές, Εθνοτικές και Γλωσσικές Μειονότητες»³³.

Προς την ίδια κατεύθυνση, της «κοινοτικής» διεύρυνσης της μειονοτικής προστασίας, φαίνεται να κινείται τόσο η ΔΑΣΕ³⁴ όσο και το Συμβούλιο της Ευρώπης³⁵. Η έκθεση μάλιστα της πρόσφατης συνάντησης των εμπειρογνομόνων της ΔΑΣΕ για τις μειονότητες (Γενεύη, 1-19 Ιουλίου 1991, the «Geneva Act») προτείνει αξιοσημείωτες αλλαγές σχετικά με την παραδοσιακή στάση στο θέμα της εσωτερικής αρμοδιότητας των κρατών³⁶ και συγκεκριμένα αναφέρει:

«Τα ζητήματα που αφορούν στις εθνικές μειονότητες, καθώς και η συμμόρφωση με τις διεθνείς υποχρεώσεις που αφορούν στα δικαιώματα των προσώπων που ανήκουν σ' αυτές, είναι θέματα νομίμου διεθνούς μελήματος και συνεπώς δεν αποτελούν αποκλειστικά εσωτερική υπόθεση του ενδιαφερόμενου κράτους»³⁷.

Ο Αφρικανικός Χάρτης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Δικαιωμάτων των Λαών αποτελεί ίσως ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά κείμενα, εάν στον όρο «λαός» (Άρθρα 19-24) συμπεριλαμβάνονται και οι μειονότητες (tribal groups), όπως εξάλλου υποστηρίζει ο πρώην Πρόεδρος της Αφρικανικής Επιτροπής ΑΔΔΛ Καθηγητής Oji Umozurike. Το αίτημα της επίσημης αναγνώρισης της ταυτότητας των φυλών και της ενίσχυσης του ρόλου τους σ' ένα δημοκρατικό αφρικανικό σύστημα διακυβέρνησης, ακούγεται σήμερα όλο και πιο συχνά. Σε πλήρη αντίθεση με την ως τώρα πρακτική των αφρικανικών κυβερνήσεων («προαγωγή εθνικής ενότητας»,

μονοπώλιο εξουσίας από μια μικρή ομάδα ατόμων, κλπ.), το παραπάνω αίτημα αποθλέπει στην οργάνωση της πολιτικής ζωής με τρόπο ώστε να κατοχυρώνεται συνταγματικά ένας «εγγυημένος ρόλος για κάθε φυλή»³⁸.

Σύγχρονες μεταναστευτικές κοινότητες εκδηλώνουν συνήθως την επιθυμία τους να διατηρήσουν τα πολιτιστικά, θρησκευτικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά τους και αναμένουν από τις χώρες υποδοχής να τους παράσχουν σχετική βοήθεια. Στην κατεύθυνση αυτή έχουν ήδη γίνει αρκετές προσπάθειες, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο διεθνές επίπεδο, όπου σημαντική θέση κατέχει η πρόσφατα υπογραφείσα Σύμβαση του ΟΗΕ για την Προστασία των Μεταναστών Εργατών και των Οικογενειών τους. Οι εξελίξεις αυτές επηρεάζουν αναπόφευκτα και τον ορισμό της έννοιας «μειονότητα». Ήδη, στο πλαίσιο της Υποεπιτροπής για την Προστασία των Μειονοτήτων ευνοείται η υιοθέτηση ενός ευρύτερου ορισμού που να μην αποκλείει καμιά μειονότητα, συμπεριλαμβανομένων των «πρόσφατων κοινοτήτων μεταναστών» και των θρησκευτικών κοινοτήτων³⁹.

III. Συμπεράσματα

Είμαστε μάρτυρες μιας [μετάβασης από το αφομοιωτικό σύστημα «προστασίας» των μειονοτήτων, το οποίο κυρίως επικράτησε στην περίοδο του μεσοπολέμου, σε μια γενικότερη αναγνώριση των δικαιωμάτων και της ταυτότητας των ομάδων.] Αυτοί που υποστηρίζουν ότι κάτι τέτοιο πράγματι συμβαίνει τόσο στο επίπεδο της διεθνούς πολιτικής, όπου η προτεραιότητα δόθηκε σε θέματα ασφάλειας, ελέγχου και ενίσχυσης της κεντρικής εξουσίας, παρά σε μια μακροπρόθεσμη πολιτική ειρηνικών λύσεων, με βάση τα ανθρώπινα δικαιώματα, όσο και στο επίπεδο του διεθνούς δικαίου, όπου μια κρατικιστική αντίληψη της κυριαρχίας απογύμνωσε, σε πολλές περιπτώσεις, την αρχή αυτή από το εθνικό της περιεχόμενο, φαίνεται να πληθαίνουν και η επιχειρηματολογία τους ν' αποκτά όλο και μεγαλύτερη πειθώ.

Έχει λεχθεί ότι:

«Αρνούμενα να αναγνωρίσουν ακόμη και περιορισμένα «παρδοσιακά» δικαιώματα των μειονοτήτων στη θρησκεία, τη γλώσσα και την κουλτούρα, τα κράτη υπήρξαν τα ίδια, κατά κύριο λόγο, υπεύθυνα για το ξαναφούντωμα των μειονοτικών απαιτήσεων στο πρόσφατο παρελθόν. Χωρίς να υποτιμάται ο ρόλος που οι εσωτερικοί και οι εξωτερικοί πολιτικοί αντίπαλοι μπορούν να

παίξουν στην εξάπλωση της μειονοτικής δυσaréσκειας, η δυσaréσκεια αυτή σπάνια απαιτείται να κατασκευασθεί. Σε πολλά κράτη, μια νέα σχέση πρέπει τώρα να δημιουργηθεί ανάμεσα στις μειονότητες και την πλειοψηφία, και μπορεί να 'ναι πολύ αργά για τη σχέση αυτή, αν οικοδομηθεί αποκλειστικά σε μερικά μειονοτικά σχολεία και εφημερίδες»⁴⁰.

Πολλά κράτη κινούνται ήδη –με διαφορετική ταχύτητα, είναι αλήθεια– προς την κατεύθυνση υιοθέτησης μιας πλουραλιστικής πολιτικής, η οποία βοηθάει τις διάφορες ομάδες που το επιθυμούν να διατηρήσουν την ταυτότητά τους, αναγνωρίζει τη διαφορετικότητα των διαφόρων κοινοτήτων, την αυτονομία τους για την προστασία της ύπαρξής τους και επιζητεί την ελεύθερη και πληροφορημένη συναίνεσή τους. Η πολιτική αυτή αναγνωρίζει την πολυγλωσσική και πολυπολιτιστική φύση των χωρών όπου ζουν διαφορετικές κοινότητες, καθώς και την ανάγκη για μια πολυκεντρική αναπτυξιακή πολιτική.

Λέχθηκε, στην αρχή αυτής της εργασίας, ότι τη διεθνή σκηνή χαρακτηρίζουν σήμερα οι αντιφατικές τάσεις ανάμεσα στις ευρύτερες συσπειρώσεις των κρατών αφ' ενός και στον τεμαχισμό των ίδιων των κρατών, που εκ πρώτης όψεως φαίνεται να καταφέρουν οι κοινοτικές διεκδικήσεις αφ' ετέρου. Οι αντιφατικές αυτές τάσεις όμως, μπορεί όχι μόνο να μην είναι τελικά ασυμβίβαστες μεταξύ τους, αλλά να είναι και συμπληρωματικές.

Σημειώσεις

1. Η σχετική με τέτοιες πληθυσμιακές ομάδες βιβλιογραφία είναι εκτεταμένη. Ενδεικτικά αναφέρομε παρακάτω μερικές από τις σχετικές μελέτες της οργάνωσης «Minority Rights Groups, Roma: Europe's Gypsies» (*Report No 14, 3rd edn.. April 1980*), «Canada's Indians» (*Report No 21, revised 1982 edn.*) «The Original Americans: Us Indians» (*Report No 31, new edn. June 1980*), «Aboriginal Australians» (*Report No 35, new 1982 edn. June 1983*), «Central America's Indians» (*Report No 62, April 1984*), «The Inuit» (Eskimo) of Canada» (*Report No 60, Nov. 1983*), «The Kanaks of New Caledonia» (*Report No 71, June 1986*), «The Maori of New Zealand» (*Report No 70, Dec. 1985*), «The San of the Kalahari» (*Report No 56, Nov. 1982*), «The Rastafarians» (*Report No 64, Sept. 1984*), «The Sikhs» (*Report No 65, Sept, 1984*), «The Falashas: The Jews of Ethiopia» (*Report No 67, July 1985*), «Western Europe's Migrant Workers» (*Report No 28, 2nd rev. edn., Sept. 1984*), «Migrant Workers in the Gulf» (*Report No 68, Sept. 1985*), καθώς και τη μελέτη του καθηγητή James Fawcett, «The International Protection of Minorities» (*Report No 41, Sept. 1979*).

2. Βλ. Byron Theodoropoulos, «On Minorities» στο *ELIAMEP Yearbook 1990*, T. Coulombis - T. Veremis (eds.). Athens 1990, σελ. 49.

3. Richard Falk, «The Rights of Peoples (In Particular Indigenous Peoples)», στο James Grawford (ed.), *The Rights of Peoples* Clarendon Press, Oxford, 1988) σελ. 17.

4. Natan Lerner, «Group Rights and Discrimination in International Law» (*International Studies in Human Rights*, Vol. 15, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1991) σελ. 17. Επισημαίνεται ότι μια τέτοια προσέγγιση υιοθετήθηκε από τη Διακήρυξη της UNESCO για τη Φυλή και την Φυλετική Προκατάληψη, του 1978.

5. Π.χ., τα Συμπερασματικά Ντοκουμέντα της Μαδρίτης, της Βιέννης και της Κοπεγχάγης στο πλαίσιο της ΔΑΣΕ αναφέρονται στο δικαίωμα των ενδιαφερομένων ομάδων να υποβάλλουν προσφυγές. Βλ. επίσης των Αφρικανικό Χάρτη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Δικαιωμάτων των Λαών (ΑΧΑΔ-ΔΛ). Άρθρ. 12(5), τη Διεθνή Σύμβαση κατά των Φυλετικών Διακρίσεων, την Διακήρυξη του ΟΗΕ κατά της Μισαλλοδοξίας και των Διακρίσεων που βασίζονται στη Θρησκεία ή την Πίστη (G.A. Res. 36/55 της 25 Νοεμβρίου 1981), την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Προοίμιο, άρθρα 2, 18), την Διεθνή Σύμβαση για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα (Άρθρ. 18), τη Διεθνή Σύμβαση για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (Άρθρ. 13), κ.α.

6. Garth Nettheim, «Peoples and Populations» – Indigenous Peoples and the Rights of Peoples» στο James Crawford (ed.), *op.cit.*, σελ. 126.

7. Βλ. επίσης και την ιστορική απόφαση 1514 (XV) της ΓΣ του ΟΗΕ (Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples).

8. Natan Lerner, *op.cit.*, σελ. 29.

9. *Ibid.*, σελ. 30. Ο όρος δικαιώματα ομάδων («group rights») χρησιμοποιήθηκε και από την Πρετόρια κατά τρόπο, όμως, ελάχιστα πειστικό, βλ. Χρ. Θεοδωρόπουλος-Γρ. Τσάλτας (επιμ.), *Απαρτχάιντ - Διεθνείς Εξελίξεις - Ελλάδα* (Ι. ΔΙ. Σ.Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1991), σελ. 37-38.

10. Marlies Galenkamp, «Collective Rights: Much Ado About Nothing?», *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 3/1991, σελ. 295-296.

11. «According to the classical theory, only the rights of human individuals can be «human» rights; any rights belonging to entities of some other kind... can not be human rights», Paul Sieghart, *The Lawful Rights of Mankind* (OUP, Oxford/New York, 1986) σελ. 161.

12. *Ibid.*, σελ. 167.

13. Natan Lerner, *op.cit.*, σελ. 34-37.

14. Το άρθρ. 14 της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων, επιτρέπει σχετικά προσφυγές από άτομα και ομάδες ατόμων. Βλ. επίσης, το άρθρ. 25 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και το άρθρ. 44 της Αμερικανικής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ όμως, αρνείται τέτοια ευχέρεια στις ΜΚΟ.

15. Centre for Human Rights. *The effects of racism and racial discrimination on the social and economic relations between indigenous peoples and States - Report of a Seminar*, Geneva, 16-20 January 1989 (UN, N. York 1989, HR/PUB/89/5) σελ. 5.

16. Για μια ανάλυση, βλ. C. Theodoropoulos, *Colonialism and International*

Law - The Contemporary Theory of National Sovereignty and Self-Determination (New Horizon Publishing House, Lagos 1988). Βλ. επίσης Χρ. Ροζάκη, *Διεθνής Πολιτική - Εισαγωγικά μαθήματα*, Τεύχος Α (Νομικές Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα 1985) σελ. 45. Η παράγραφος 1 της Απόφασης 1514 (XV) της ΓΣ του ΟΗΕ («Όλοι οι λαοί έχουν το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση...») περιορίζεται από την παράγραφο 6 που αναφέρει: «Κάθε προσπάθεια μερικής ή ολικής διάρρηξης της εθνικής ενότητας και της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας είναι ασυμβίβαστη με τους σκοπούς και τις αρχές του Χάρτη των Ενωμένων Εθνών». Έχει κριτικά παρατηρηθεί ότι η διατύπωση αυτή δημιουργεί το πλάσμα ότι ο λαός και το κράτος είναι στην ουσία ταυτόσημες έννοιες, βλ. R. Falk, *op.cit.*, σελ. 26.

17. J. Crawford (ed.), *op.cit.*, σελ. 161-162.

18. Natan Lerner, *op.cit.*, σελ. 36.

19. Βλ. εκτενέστερα *Human Rights Fact Sheet No. 9* (UN Centre for Human Rights, Geneva, May 1990) σελ. 3 επ. και José R. Martínez Cobo, «Study on the Problem of Discrimination Against Indigenous Populations», Vol. V: *Conclusions, Proposals and Recommendations*, E/CN.4/Sub. 2/1986/7/Add.4 (UN. N. York. 1987).

20. Το 1985 η ΓΣ δημιούργησε το Προαιρετικό Ταμείο του ΟΗΕ για τους Αυτόχθονες Πληθυσμούς. Για την πρόσφατη δράση του Ταμείου, βλ. *Human Rights Newsletter*, Vol. 4, No 3. July 1991, σελ. 10. Το 1993 έχει ορισθεί ως Διεθνές Έτος για τους Αυτόχθονες Λαούς της Γης.

21. *Libertas Newsletter* (Montréal), Sept. 1991, Vol. 1, No. 4, σελ. 1. Αντιπροσωπευτικές οργανώσεις των ίδιων των αυτόχθονων λαών πιέζουν, όπως αυτό αναγράφεται στο Χάρτη και στα δύο Σύμφωνα του 1966, καθώς επίσης και για την αναγνώριση των αυτόχθονων λαών «ως κανονικών υποκειμένων του διεθνούς δικαίου», βλ. *supra*, υποσημείωση 13, σελ. 8-9 και την ειδική έκθεση της οργάνωσης Human Rights Internet. *For the Record, Indigenous Peoples and Slavery in the United Nations*, Ottawa, 1991, σελ. 6 επ.

22. Όπως συμπληρώνεται από τη μη υποχρεωτική Σύσταση αριθ. 104 του 1957.

23. Προοίμιο, παραγρ. 6 (η έμφαση προστέθηκε).

24. G. Nettheim, *op.cit.*, σελ. 126.

25. R. Falk, *op.cit.*, σελ. 31.

26. *Annual Report of the Human Rights Committee 1990*, UN Doc. A/45/40, Vol. II. App. A/1990).

27. Βλ. Dominic McGoldrick, «Canadian Indians, Cultural Rights and the Human Rights Committee», *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 40, July 1991, σελ. 664.

28. Βλ. UN Doc. ST/TAO/HR/49.

29. Natan Lerner, *op.cit.*, σελ. 14.

30. Το άρθρο αυτό έχει ως εξής: «In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practice their own religion, or to use their own language» (η έμφαση προστέθηκε). Έχει παρατηρηθεί ότι: «[This provision] offers a bridge between the rights of individuals and those of peoples' (as) the right is ve-

sted in persons' who are members of the minority group, but that it can only be exercised in community with the other members», Paul Sieghart, op.cit., σελ. 168.

31. Natan Lerner, *op.cit.*, σελ. 16-17.

32. F. Capototi, «Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities», *UN Sales No. E. 78, XIV 1* (1979).

33. Κατά τη διάρκεια της 43ης συνόδου της Υποεπιτροπής (Γενεύη, 5-30 Αυγούστου 1991) ο Ειδικός Γραμματέας κ. Εϊδε υπέβαλε προκαταρκτική έκθεση για «δυνατούς τρόπους και μέσα διευκόλυνσης της ειρηνικής και εποικοδομητικής λύσης των προβλημάτων που περιλαμβάνουν μειονότητες», που περιέχει έξι κατευθυντήριες αρχές, συμπεριλαμβανομένης της ανάγκης προαγωγής «του δικαιώματος των μειονοτήτων στην ανάπτυξη στη βάση της ενότητας και της σταθερότητας των κρατών». Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Andrien-Claude Zoller, «Consolidation of the Sub-Commission - Analytical Report of the 43rd Session of the Sub-Commission», *Human Rights Monitor* (Geneva), No. 14, Oct. 1991, σελ. 14-15.

34. Βλ. το *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE*, June 29, 1990, κεφ. IV (30)-(40,7), στο 29 *I.L.M.* 1305 (1990) 1318 επ. Η αρχή της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών αναφέρεται ρητά, *ibid.*, παραγρ. (37).

35. Βλ. π.χ. το Σχέδιο Ευρωπαϊκού Χάρτη για τις Περιφερειακές ή Μειονοτικές Γλώσσες του 1991.

36. Βλ. σχετικά Άρθρ. 2(7) του Χάρτη του ΟΗΕ.

37. Παρατίθεται σε μετάφραση από το *Minorities and Autonomy in Western Europe - A MRG Report*, σελ. 30. Η πρόβλεψη για την παραπάνω συνάντηση των εμπειρογνομόνων βρίσκεται σε σχετική διάταξη του *Χάρτη των Παρισίων για μια Νέα Ευρώπη* (21/11/1990).

38. Aifustine Oyowe, «Building Democracy with Tribalism», *The Courier*, (ACP-EC), No. 128, July-August 1991, σελ. 71-72.

39. Βλ. Adrien-Claude Zoller, *op.cit.*, σελ. 6.

40. H. Haunnum, *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination* (1990) σελ. 73.

